

KAZINCZY KLÁRA – ÉS FÉRJE

A 18–19. század fordulóján, amikor – a prózaírók után – a nőköltők először váltak az irodalmi közélet részeseivé, első lépéseiket ez úton a férfi pályatársak karján tették meg mint levelezőtársak vagy mint tanítványok. Kevés fogalmunk van azonban arról, milyen jellegű volt a férfiak befolyása a nőköltők verseinek szövegére, milyen mélységig avatkoztak be a versekbe, hogy azokat „gáncsaikból kitisztazzák” s a maguk eszményéhez igazítsák.

Azok, akik az egyik ilyen költőnői csoportosulással, a Göcseji Helikkal foglalkoztak,¹ egyéb forrás híján a Pálóczi Horváth Ádám leveleiben található adatokat használták bizonyítékként. Pedig hát Pálóczi Horváth Ádám – mint érdekelt fél – alighanem elfogult tanú. 1814-ben Kazinczyhoz írott leveleiben rendre beszámolt „poetriái” életéről, s mutatványul meg is küldte néhány versüket; utóbb már csak nevelt lánya, később felesége, Kazinczy Klára munkáiról tudósította a nagynevű pályatársat és barátot.

E levelekben Pálóczi Horváthot két ellentmondó cél befolyásolta: bizonyítania kellett poetriái tehetségét, költői rátermettségét, de egyúttal önnön vezetői, irányítói szerepét is. Ez utóbbira Horváth fölöttébb büszke volt, alighanem Kazinczy széphalmi szerepe lebegett előtte. Tettetett szerénységgel írta: „A poézist nemcsak gyakorlom, hanem egy Göcseji Helikon felállíthatása reménye alatt szoros kötelességemmé is tettem”; „Ezek ugyan mind olyan Horváth Ádámos versek (amint itt nevezik). Ilyeket írnak többnyire, nemcsak az én tekintetemért, hanem leginkább azért, mivel az ilyen soroknak, négyesben, egynehány tetszetes áriájok van; legkönnyebb is rajta levelezni.”² Túl nagy hatást azonban nem tulajdoníthatott önnön tevékenységének, hiszen akkor a költőnők nagyságát csorbította volna. Annyit ismer hát el e levelekben, hogy a versek *nyelvi és technikai megvalósítását* javítgatta: „mutatóul ide zárok [...] mindenikéből egyet-egyet úgy, amint ők készítették, csak némely vidékbeli visszaéléseket az írásban megigazítva”;³ „Klárának még a mechanizmusa hibázik, igazgattam is benne képesint(!); de az éliből kivenni nem akartam.”⁴

A valóságban azonban ez az irányító-javítgató szerep alighanem másmilyen lehetett. E költőnőket nem ő inspirálta a versírásra, hanem az érettebb korú, már kétszeres özvegy

¹ ABAFI Lajos, *A Göcseji Helicon*, Figy. 1882 (XIII), 1–12; RÁCZ Mária, *A Göcseji Helikon költőnői*, Bp., 1913; PÉTERFFY Ida, *Horváth Ádám levelezése „poetriáival”*, Zalaegerszeg, 1973; Uő., *A „Götsei Helicon” köre = A nő az irodalomban*, Zalaegerszeg, 1984.

² KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, kiad. VÁCZY János (a továbbiakban: KazLev), XI, Bp., 1901, 2636. sz.

³ Uo.

⁴ KazLev XV, Bp., 1905, 3439. sz.

Dóczy Terézia.⁵ Költői tekintetben Dóczy Terézia meg is őrizte függetlenségét, s noha számos verses levelében hálálkodott kedves bátyjának ilyen-olyan szívességeiért, a birtokügyekben élvezett pártfogásáért, mint költő, a kálócfai Melpomené mindig egyenrangúnak tekintette magát Arionjával. A Tuboly-lányok apjával szintén szoros kapcsolatot ápolt Horváth, s noha a közösen építendő ház terve végül is füstbe ment, a vidéki társasélet eseményei, a névnapok, a közös ismerősök sok szállal fűzték össze őket. Ám a Tuboly-lányok erősen antikizáló versei nem estek egybe Kazinczy és Horváth eszményével, s Horváth mentegetni kényszerül őket: „A helikoni nimfák hogy verseikben mitologizálnak, annak egyik oka az: mert versfaragó mesterségjeket a *Magyar mitológia* olvasásán kezdik [...]; más az, hogy némely kimondásaik hazafiasak és kelletlenül keményebbek lévén, szükségem van a Nimród, Ammon stb. köpönyegekre.”⁶ Tehát ha nyelv, versforma tekintetében befolyásolta is őket, teljesen nem tudta a maga képére formálni. Csupán egy költő akadt, akinél Horváth hatása teljes mélységében érvényesülni tudott: a lányának hitt, s 1806-ban örökbe fogadott Kazinczy Klára, akiről anyja (bölcs anyai gondosság) csak 1817-ben, halálos ágyán árulta el, hogy mégsem Horváth gyermeke, így nevelt lányból feleséggé léphetett elő.⁷ Klára nevelt lányágának tizenkét éve alatt Horváth befolyása maradéktalanul érvényesült. Klára Horváth intenciói szerint tanult és olvasott (és az ő kedve szerint lett jó leány és gondos házvezetőnő). Költőnévé Horváth alighanem nem akarta nevelni; de ha már költőné lett, ő büszkén élvezte a költőné-feleségre szórt bókákat:

De nagy boldogság, Horváthom! olly feleséggel bírom,
 Ki, ha magad nem érkezel, képes verseket írni...
 Az ily feleség ölében az órák szépen mennek,
 Óh, mint gyönyörködik a szív diskurzusiban ennek...⁸

Horváth maga is beismerte, hogy Klára verseibe itt-ott beavatkozott, méghozzá mélyebben a pusztá verstechnikánál: például a szintén túl szókimondóan hazafiasnak talált „Gyenge nimfák...” kezdetű versben a „Tudnak urok példájára nyeret rakni más hátára” sort a semleges „Az Encelád példájára” formára igazította.⁹ Költői eredetisége nimbuszát azonban mindig megővta: „A »Gyenge nimfák...« Klári munkája; és éppen ez olyankor készült, mikor arrul gyanú sem lehetett, hogy neki segíthettem volna; t. i. itthon

⁵ „A Helikon pedig így kerekedett: Dóczy Trézsi, nekem földim és Bajomban osztályosom, férje halálakor szomorú verseket írt: sem én, sem más nem tudtuk azelőtt ebbeli tehetségét. [...] Az én egy és barátom két leányinknak ez ösztönt adott megpróbálni, ha csak férjfit illet-é a poézis?” (KazLev XI, 2638. sz.) „Klárának és ama két leány barátinak Trézsi szomorú versei adtak alkalmatosságot a verselésre.” (KazLev XI, 2678. sz.)

⁶ Uo.

⁷ Ezt a „románt” Horváth éppolyan tettetett szerénységgel vallja meg, mint helikoni vezető szerepét, gyónásnak álcázott dicsekvéssel, lásd KazLev XI, 2678. sz.; XVI, Bp., 1906, 3646. sz.

⁸ Kornis Sámuel prédikátor levele Horváthhoz, Csákvár, 1819. dec. 10. Pálóczi Horváth Ádám halála után hagyott munkái, MTAK Kézirattár, M. Irod. R. ú. írók, 4-r., 41/II, 109a–109b.

⁹ KazLev XI, 2678. sz.

nem létebben, midőn a múlt karácson előtt kevéssé engem gr. Szapáry Péternél egy hebehurgya árvíz berekesztett Szécsiszigetbe.”¹⁰

Ami a verses „házi levelezést”, a névnap-i köszöntőket illeti, azt Klára minden bizonynyal valóban önállóan végezte. De már a Kazinczynak megküldött verseket Horváth átjavítgatta, és mikor Klára lehetőséget kapott a keszthelyi georgikoni szereplésre, Horváth nem szándékozott semmit a véletlenre bízni. Maga készítette egy prózai fogalmazványt, amelyet Klára úgy verselt meg, mint egy házi feladatul kapott poétikai témát. Horváth hagyatékában, amelyet az özvegy Klára gyűjtögetett, rendezgetett s az öccsével másolatott össze, mindkét változat fönmaradt, Horváth fogalmazványa a II. kötet 52a–52b, Klára verse a 125b–127b lapokon:

Horváth Ádám:
*Isishez*¹¹

Kazinczy Klára:
A Keszthelyi Georgicon innepére
20. Mai. 1817.

Isis te A' regiek titkos Istennéje!

Isis te a' kenyér anyja,
Földnek eleven aránya.
Kit az egész föld világnak,
Minden edgy részénn imádnak:
Tsak hogy titkod hártájának,
Sok külömbb nevet adának,
Céres, Io, Proserpina.
Demeter és Eleuzina,
Szent titkaid' takarói,
'S neved számos imádói,
Valami égít mutatnak,
'S tiszteletedre noggatnak,
Ama képzelt feslettséget,
Kit Roma gyanú alávett,
Innepedről félnem tenni,
'S mint irigy vádat úgy venni,
De szabad e' hát szentséged,
Áldanunk, 's tisztelnünk téged,

szabad e' nekünk hogy emlékezettel tisztelnünk; és mikor rollad mint a' szántóve-

¹⁰ Uo. Kornis Sámuel levelének tanúsága szerint ez a gyanú többekben fölmerült: „Ezt én midőn néme-lyeknek mutogattam, nem hitték, / Hanem azok készítését tereád általvitték [...] / De én hiszem – mert viseli nagy Kazinczynknak nevét” (az idézett kézirat os forrásban, 109a–109b). Figyelemre méltó, hogy e gyanúval, miszerint a nevükben férfiak írják a verseket, meg kellett küzdenie Dóczy Teréziának és Vályi Klárának is. Dóczy Terézia esetében: „a versek is olyanok voltak, hogy nehéz volt az ő csinálmányjának hinni; én hát reá kértem, hogy levelezzen velem versekben” (KazLev XI, 2638. sz.). Vályi Klára egyik versének ez az argumentuma: „Sokan nem adván hitelt, hogy magam szülném csekély verseimet, arra való nézve egynéhány urak szemek előtt ezen verseket írtam hamarjában Jánosiban.” *Magyar Tempe*, Vác, 1807, 143.

¹¹ Horváth prózaszövegében egy gondolati egység helyét megváltoztattuk (a vers gondolatmenetével hoztuk megfelelésbe): az általunk zárójelbe foglalt két tagmondatot a (...) jellel jelzett helyről hoztuk előbbre.

tők' angyaláról, valamely szent hálá-
adással emlékezünk; nem vétkezünk e' az
edgy örök Istennek tiszta isméreti ellen.

Bizonyosan nem mertt Te a' tenyésző
természetet ábrázolod, amelly pedig edgy
értelmes örök hatalomnak kiszivárgása.

Atyánknak, és Jóltévőinknek kezeiket
szoktuk csokolni, tisztellyük jó aka-
rattyát;

semmivel sem tselekeszünk többet, mikor
az Isteni hatalomnak bőkezűségét Isis név
alatt köszöntjük, és köszönjük:

szabadon szentelünk hát neked boldog
Isis; közönséges Anya, (emlegettyük meg-
köszönhetetlen szorgalmadat, hogy az em-
beri nemzetet legelőszzör, a' földművelés-
re tanítottad;)

edgy fényes Georgikoni innepet; (...)

Abel az első szántóvető, kedves volt Isten
előtt, és a' mesés ruhába öltözött, Isisnek
Ábelnének kellett lennie.

Szentek a' te titkaid Isis, és mi szentebb
áhitatossággal tisztellyük azokat, mint a'

Ma is midönn tisztán látunk. –
És tsak edgy Istent imádunk. –
A' tenyésző Természetnek,
Edgy örök emlékezetnek,
Talpkövénn oltárt emelnünk,
'S fényes innepet szentelnünk,
Óh mértt ne Téged ugy nézlek,
'S hasznaidat, mint a' mellyek,
Tiszta forrásából folynak,
Edgy örök fő hatalomnak,
Anyánknak, 's jóltévőinknek,
Táplálónknak, 's nevelőnknek,
Kezeket szoktuk tsokolni,
'S teszen e' ez bálványolni. –
Tettszik hát az is istennek,
Ha bő kezűségét ennek,
Isis név alatt köszöntjük,
Innepellyük, és köszönnyük,
Isis Anyánk, hát légy áldott,
'S a' Te legelső munkádat,
Emlegesse, mint állandó,
Jót az utolsó halandó. –

Mi is e' fényes innepbenn,
E' tisztes gyülekezetbenn,
Találmányodat ditsérjük,
'S titkaid közlését kérjük,
Isis, vagy Czéres légyen bár,
Ditső neved kezdetben már,
Ábelnének lenned kellett, –
Az Éden falai mellett,
A' zsenge áldozatjának,
Jó illati felhatának,
mennybe hát nints munka ennél,
Elsőbb, 's kedvesebb Istennél. –
Mi tehát áldott Nevednek,
Ez remek leleményednek,
Jelentését nyilván látván,
Emlegetünk Istent áldván,
Tisztellünk a' valóságban,
Buzgóbb áhitatosságban,

régiek, a' magok előtt is homályos hárt-
tyák alatt.

Boldogíts bennünket nagy emlékezetű
anya, földmívelők Angyala,

áraszd bővonn áldásodat azokra, 's külö-
nösen, a' mi Georgusunkra, a'kik, a te
hasznos találmányodat gyarapítják, és a'
titkokba beavatatott szegényebbeket gyá-
molítják.

Mint titkaid lantornáji,
Alatt nagy Neved szolgálai,
A' te tiszteleted végett,
Buzgólkodó régiséget,
Vetekedünk meghaladni,
A' való hálát megadni.

* *

Palatin hegyen oltára,
Voltt elébb mint Roma vára,
'S Palotáji épülének,
Szántóvetők Istenjének,
A' Numitor felesége,
Kuria serény hivsége,
Tette azt edgy fa szobába,
Evánder kiseded várába.
E' kies Georgikonba,
Nints Palatin hegy azomba,
Szenteld azzá a' melly hantot,
Palatinus hertzeg szántott.
Fényt ád az Isis titkának,
Hogy a szántók asztallyának
Sorsosi a' fejedelmek,
Innepnapot rendellyenek,
Áldásod áraszd azokra,
A' neved magasztalókra,
Kik nevedbenn ágyat vetnek,
A' tenyésző természetnek.
Éllyen, éllyen a' felséges,
Szántó vető, és földmives,
Éllyen Isis pártfogója,
Georgikon alkotója. –

A tanítvány remek munkát végzett: minden valamirevaló ötletet, gondolatot átemelt a
versbe. Ez persze így nem az ő *költeménye*, csak az ő *verse*; de éppen emiatt föl tudjuk
mérni, mi az, amiben eltér az elébe tett szövegtől: mi az, ami egyéni leleménye.

Az egyik jellegzetesség az erősebb mitologizáló hajlam. Az egy gesztussal összefogott
öt istennőre, a Róma által képzelt feslettségre, a korai római kultuszra Horváthnál még
utalás sincs. Alighanem Klára gondolata az is, hogy Isisben a különböző meghaló és
feltámadó istennők és misztériumvallások kultuszai egyesülnek; különböző nevek alatt
ugyanaz a természetimádat lappang. A földmívelő–Georgus szójátékot viszont a Palati-
nus hegye–Palatinus herceg szójátékkal helyettesítette: ez az eszmetársítás nem intellek-
tuális, hanem érzéki jellegű, a hangzásvilágból származik.

A másik jellegzetesség a jóval erősebb képszerűség. Horváth megszólításait, kifejezéseit metaforákkal helyettesíti vagy bővíti: „Isis, te, a régiek titkos istennéje” – „Isis, te, a kenyér anyja, földnek eleven aranya”; „szabad-e tisztelnünk” – „szabad-e... egy kegyes emlékezetnek talpkövéen oltárt emelnünk”; „a tenyésző természet... egy értelmes örök hatalom kiszivárgása” – „hasznaid... tiszta forrásából folynak az örök fő hatalomnak”; „áraszd... áldásodat azokra... akik a te hasznos találmányodat gyarapítják” – „áldásod áraszd azokra... kik nevedben ágyat vetnek a tenyésző természetnek”. Még ahol a mintát használja, ott is erősebb töltésű stilisztikai eszközöket talál: „Bizonyosan nem” – „Oh mért ne?”; „atyánknak és jóltévőinknek” – „anyánknak s jóltévőinknek, táplálónknak s nevelőnknek”; „emlegetjük..., hogy az emberi nemzetet legelőször a földművelésre tanítottad” – „a te legelső munkádat emlegesse mint állandó jót az utolsó halandó”; „homályos hárták” – „titkaid lantornái”; „Georgus” – „felséges szántóvető és földműves”. Ábel pusztá említését apró képpé bontja ki (az Éden falai, a zsenge áldozatjának mennybe ható, jó illati). Amennyire a szövegekből következtethetünk, Horváth prózáján a retorika uralkodik, Klára versén inkább a képszerűség; Horváthén a didaxis, Klaráén a pátosz.

Fölöttébb történetetlen volna fölteni a kérdést, mi lett volna, ha Horváth nem csak igazítgatja Kazinczy Klárát, de tiszteli is benne az övétől eltérő költői tehetséget, és természetesen nem is teszem föl. Klára őszintén szerette „a Papát”, s mikor rövidke házasságuk után 1820-ban elveszítette, nemcsak a gondviselő hiányát panaszolta föl verseiben, gyászolta az elvesztett költővezetőt is: „nincs többé Apolló, aki Pithia fején lantját igazgatná, nincs ösztön, mely lelkemet buzdítná az ilyesekre.”¹² Özvegysége másfél évtizedét férje hagyatéka rendezésének szentelte, s akár szimbólumértékűnek is találhatjuk: életének utolsó ismert adata az, hogy 1835. március 24-én átadta a két kötetnyi kéziratot Döbrentei Gábornak, s ezzel ajánlotta a munkákat „a Mélt. s Tek. Tudós Társaság vizsgálata alá, hogy őket az örök semmiségtől megmentené.”

¹² KazLev XVII, Bp., 1907, 3879. sz.